

Skript

HISTORISCH
TIJDSCHRIFT

Artikel: De groene kant van de geschiedwetenschappen. Een interview over milieugeschiedenis met hoogleraar Petra van Dam

Auteurs: Noa Duijsens en Sara Verveer

Verschenen in: *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 43.1, 56-61.

© 2021 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Abstract: Not available.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat vier maal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

Een abonnement op *Skript* kost 22,50 euro per jaar. U kunt lid worden door het machtigingsformulier in te vullen op www.skript-ht.nl. Ook kunt u een e-mail sturen naar de redactie, dan krijgt u het machtigingsformulier thuisgestuurd. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de redactie. Artikelen ouder dan een jaar zijn gratis te downloaden op www.skript-ht.nl/archief.

Skript Historisch Tijdschrift • Kloveniersburgwal 48, Kamer E2.04/5 • Postbus 1626,
1000 BP Amsterdam • skript-ht.nl • skript-fgw@uva.nl

Petra van Dam

INTERVIEW MET PETRA VAN DAM

DE GROENE KANT VAN DE GESCHIEDWETENSCHAPPEN

Wanneer je aan geschiedenis denkt is milieu misschien niet het eerste dat in je opkomt. Toch is milieugeschiedenis een waardevolle toevoeging voor de historische wetenschap en is de populariteit in de afgelopen jaren toegenomen. *Skript Historisch Tijdschrift* sprak met Petra van Dam, hoogleraar Waterstaats- en Milieugeschiedenis aan de Vrije Universiteit (VU), over het belang en de toekomst van haar vakgebied.

Noa Duijsens en Sara Verveer

Petra van Dam studeerde aanvankelijk Middeleeuwse Geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Vanuit haar afstudeerproject over de geschiedenis van het hoogheemraadschap van Rijnland in de vijftiende eeuw raakte ze geïnteresseerd in de veranderingen in het landschap die het gevolg waren van menselijk ingrijpen. Ze onderzocht voor haar proefschrift de visserij bij de sluizen in het Rijnland die beïnvloed werden door veranderende waterstromen en waterkwaliteit. Zo kwam Van Dam gaandeweg terecht bij milieugeschiedenis: ‘Het is grappig, want ik heb meegeholpen met het oprichten van het vak in Nederland. Ik moet eigenlijk mijn dissertatie er even bij pakken, want de ondertitel is zo interessant!’ De titel *Vissen in veenmeren. De sluisvisserij op aal tussen Haarlem en Amsterdam en de ecologische transformatie in Rijnland, 1440-1530* is niet voor niets gekozen, legt Van Dam uit: ‘Het gebruik van ecologische transformaties had ik toen uit de Amerikaanse milieugeschiedenis gehaald.’

In de jaren daarvoor was Van Dam namelijk bekend geraakt met de wereld van milieugeschiedenis die toen vooral in de Verenigde Staten groot was. Toen ze als student op Erasmusuitwisseling in Engeland was en gevraagd werd naar toekomstplannen, had Van Dam haar antwoord al klaarliggen: ‘Ik zei gewoon *environmental history*, waarop mijn docent vroeg wat ik daar dan mee bedoelde. Ik wees uit het raam en zei: “Nou, alles wat je hier ziet dus!”. Grond, bomen, planten, dat

is allemaal deel van *environmental history*. Hij moest daar vreselijk om lachen. Hij vond het belachelijk, want je had al wel landbouwgeschiedenis en dergelijke.’

PIONIER IN DE MILIEUGESCHIEDENIS

‘Ik zie mezelf als ecologisch historicus. Ik heb jarenlang onderzoek gedaan naar waterstaatsgeschiedenis tijdens mijn promotieonderzoek,’ aldus Van Dam. Voor haar huidige leerstoel is ze ook bijzonder hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis aan de VU geweest. Van Dam legt uit hoe ze deze geschiedenis heeft benaderd vanuit een milieuhistorisch perspectief: ‘Ik ben begonnen de waterstaatsgeschiedenis te ‘vergroenen’ als het ware. De oude geschiedenis ging over landontginning en het beheer van dijken, dammen en sluizen. Maar ik ben gaan kijken naar wat voor effect die veranderingen op het landschap hadden en bijvoorbeeld op de visstand. Hoe beïnvloedde bijvoorbeeld de turfwinning het landschap?’

Uit haar onderzoek blijkt dat de turfwinning grote gevolgen voor de omgeving met zich meebracht. Van Dam stelt: ‘De veranderingen bleken gigantisch te zijn. Turfwinning heeft ervoor gezorgd dat er grote gaten in het landschap ontstonden, waardoor meren zich verder konden uitbreiden. Er ontstonden heel grote meren die door de waterstaat in bedwang gehouden moesten worden of ze vraten alles op.’ Als voorbeeld van zo’n meer in Holland noemt ze de Haarlemmermeer: ‘Amsterdam werd in de negentiende eeuw bedreigd door de Haarlemmermeer moet

je je voorstellen. Bij storm overstroomde het zuidoosten van de stad, dat zo een halve meter of meer onder water kwam te staan.' Om de dreiging van het water te stoppen heeft Amsterdam samen met Leiden en Haarlem erin toegestemd dat het meer werd drooggemaakt en omgevormd tot de Haarlemmermeerpolder die we nu kennen. Van Dam ziet deze transformatie als volgt: 'Het hele ontstaan van de Haarlemmermeer was eigenlijk een soort milieuramp. Wat begon als drie kleine meertjes in 1300, was door de turfwinning zes eeuwen later een gigantische binnenzee geworden die alle dorpjes langs de randen had opgevreten.' Van Dam merkt op dat dit natuurlijk niks te maken heeft met klimaatverandering, maar dat het er zeker wel op lijkt: 'Als de Noordzee dat gaat doen krijg je hetzelfde. Die gaat ook stukjes Nederland opvreten.'

dat moment. We hebben toen een vereniging opgericht: The European Society of Environmental History.'

Na de oprichting in 1999 ging de vereniging jaarlijks congressen organiseren en *summerschools* en kreeg het al bestaande tijdschrift *Environment and History* een eigen rubriek. Zo heeft milieugeschiedenis zich langzaam ontwikkeld tot een gevestigd onderzoeksgebied binnen Europa legt Van Dam uit: 'Het is lange tijd een pioniersgebied geweest. Dat zag je ook aan het feit dat er zo weinig leerstoelen waren, maar ik denk dat het nu echt aan het doorgroeien is.' Het bewijs hiervan is volgens van Dam het ontstaan van leerstoelen in verschillende Europese landen. Ze merkt op dat die bijna altijd verbonden zijn met een thema: 'Duitsland heeft bos- en milieugeschiedenis. Zwitserland klimaat en milieu, dat komt door de gletsjers

"GROND, BOMEN, PLANTEN, DAT IS ALLEMAAL DEEL VAN ENVIRONMENTAL HISTORY."

Van Dam is nu bezig met het NWO-onderzoeksproject *Coping with drought. An environmental history of drinking water and climate adaptation in the Netherlands*.¹ Ze doet onderzoek naar de relatie tussen drinkwatervoorziening en klimaat- en weersverandering. De keuze om weersomstandigheden mee te nemen in het onderzoek heeft een praktische reden legt Van Dam uit: 'In het verleden is het niet altijd klimaatverandering wat je kan bestuderen. *Coping with drought* stelt daarom de vraag hoe een maatschappij met drinkwater omgaat in droge tijden.'

Als historicus stond Petra van Dam ook aan de wieg van milieugeschiedenis als vakgebied in Europa. Toen ze tijdens haar studie in de Verenigde Staten was, zag ze hoe *environmental history* daar al een groot vak was. 'Toen ik terugkwam in Europa ontdekte ik dat ook hier mensen bezig waren met milieugeschiedenis. Maar we liepen twintig jaar achter op

die ze hebben. In Frankrijk hangt de leerstoel samen met industriële vervuiling. En in Nederland hebben we dus water- en milieugeschiedenis.'

Ook in Nederland wint het onderzoeksveld aan terrein binnen de geschiedwetenschappen. Zo zijn er nieuwe initiatieven op de universiteiten in Groningen, Nijmegen, Maastricht en Utrecht waar docenten net benoemd zijn op het gebied van milieugeschiedenis. Van Dam spreekt van de opkomst van een tweede generatie: 'Ik ben nog als het ware van de oude garde, de eersten die hoogleraar werden. Maar nu komen er allemaal docenten bij die milieuhistorische vakken gaan geven.' Een andere tendens die Van Dam onderscheidt is het nieuwe accent op milieu binnen bestaande vakgebieden als politieke, culturele en sociaaleconomische geschiedenis: 'Die docenten schuiven binnen hun vakgebieden en gaan meer milieugeoriënteerde vragen stellen en artikelen verwerken in

"HET HELE ONTSTAAN VAN DE HAARLEMMERMEER WAS EIGENLIJK EEN SOORT MILIEURAMP."

hun colleges. Het onderwijs is eigenlijk aan het vergroenen, al is groen eigenlijk niet de goede benaming. Ecologiseren is een betere term'.

HISTORICI IN HET KLIMAATDEBAT

Opvallend aan de ecologisering van de geschiedwetenschappen is volgens Van Dam het vervagen van de grenzen tussen begrippen als klimaat en milieu. 'Veel van mijn studenten associëren milieugeschiedenis eigenlijk meteen met klimaat, dat is hetzelfde voor hen. Voor ons was dat vroeger anders. Milieugeschiedenis was vervuiling van de lucht, bodem, water en geluidsoverlast. Klimaat was nog iets met weersomstandigheden.' Klimaat en milieu zijn dus eigenlijk van oorsprong gescheiden terreinen. Maar omdat het klimaat de afgelopen jaren zo'n dominant onderwerp is geworden in het publieke debat, zijn de termen in de beleving van de meeste mensen synoniem geworden: 'In onze beleving is klimaat zo belangrijk geworden dat het lijkt alsof alles met elkaar samenhangt en alles bijdraagt aan klimaatverandering.' Men voelt de dreiging van de opwarming van de aarde en daardoor is het vakgebied veranderd. 'Het is eigenlijk net alsof de hele milieugeschiedenis klimaatgeschiedenis geworden.'

Wat Van Dam betreft kan historisch onderzoek zeker bijdragen aan het huidige klimaatdebat dat op een breder maatschappelijk niveau gaande is. Ze noemt twee manieren: 'Ten eerste kunnen we, als we terugkijken in het verleden, voorbeelden vinden van hoe mensen omgaan met het weer.' Onderzoeken hoe mensen zich aanpasten aan bepaalde om-

gevingen en weersomstandigheden kan erg waardevol zijn. Een voorbeeld van dergelijk onderzoek is het boek *A Cold Welcome. The Little Ice Age and Europese Encounter with North America* van Sam White: 'Dat gaat over de verovering van Amerika door de Europeanen en hoe het weer hen daarbij in de weg heeft gezeten. Het is een ontzettend fascinerend en heel interessant boek.' Het boek beschrijft de obstakels waarmee Spaanse kolonisten in Amerika te maken kregen. De Europeanen werden geconfronteerd met weersomstandigheden waaraan zij niet gewend waren door afwijkende klimaatzones en daarbij kregen ze te maken met het begin van de Kleine IJstijd. Dit leidde tot hongersnood en zelfs tot kannibalisme. Deze gevallen vormen volgens Van Dam: 'Een pregnante beeld om te zien hoe fout het kan gaan als je geen verstand hebt van het klimaat en het lokale weer. Of als je verrast bent door verandering.'

Een ander voorbeeld is *The Frigid Golden Age. Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic 1560-1720* (2018) van Dagomar Degroot, over de welvaart van de Nederlandse Republiek tijdens de eerste eeuw van de Kleine IJstijd. 'Heel Europa had te maken met crises in de zeventiende eeuw: oorlog, opstanden, maar ook hongersnood. Er was namelijk ook heel vaak slecht weer.' Maar de Republiek profiteerde van deze chaos, omdat ze graan vanuit de Baltische staten exporteerde naar de Middellandse Zee waar schaarste heerste. 'Door onze transportmogelijkheden hadden wij eigenlijk een relatief voordeel in die periode van klimaatverandering,' aldus Van Dam. De voordelen die klimaatverandering kan hebben voor

"ALS ZE EEN ROMAN LEZEN WAARIN ECOLOGISCHE THEMA'S BEHANDELD WORDEN, IS HET SOMS VOOR MENSEN VEEL MAKKELIJKER OM HET TE BEGRIJPEN."

handel en transport zijn goed te vergelijken met huidige toekomstscenario's. 'De noordelijke IJzee breekt nu open richting China en ten noorden van Canada, dus er komt een nieuwe transportroute,' noemt ze als voorbeeld. De gevolgen hiervan zouden overeen kunnen komen met die van de zoektocht naar nieuwe handelsroutes die werd ondernomen tijdens de zestiende en zeventiende eeuw. 'Als er nieuwe routes gevonden worden door klimaatverandering, dan geeft dat een enorme impuls voor grootschalige economische, maar uiteindelijk ook sociale en politieke veranderingen,' aldus Van Dam. Een geschiedkundige kijk op het klimaatdebat kan wat haar betreft voorbeelden uitlichten die inspireren tot oplossingen voor huidige vraagstukken.

De tweede manier waarop geschiedenis belangrijk kan zijn voor milieuvraagstukken is de vaardigheden en mogelijkheden die de discipline biedt om argumenten binnen het debat kritisch te beschouwen. Van Dam stelt dat: 'het klimaatdebat wordt gekenmerkt door de sterke polarisatie tussen klimaatsceptici en klimaatbelievers.' Historici kunnen een waardevolle bijdrage leveren door de argumenten van beide kampen op basis van historische gegevens te controleren. Van Dam laat dit zelfs terugkomen in het onderwijs dat ze geeft. 'In een van mijn colleges, dat *Water and Environmental History* heet, hebben we ook een module klimaatdebat', vertelt ze. Hierin worden debatten van de afgelopen twintig jaar onder de loep genomen, door studenten krantenberichten over de klimaatcrisis kritisch te laten analyseren.

Duurzaamheid, een begrip dat volgens Van Dam ook wortels heeft in het verleden, speelt eveneens een belangrijke rol in het klimaatdebat. Voor Van Dam is

het vanzelfsprekend om duurzaam om te gaan met de natuur, 'want als je niet duurzaam omgaat met je omgeving, dan gaat het gewoon stuk' en dan levert de natuur niets op. Ze verwijst onder andere naar het knotten van bomen, zodat je als het ware hout kunt 'oogsten' zonder dat het bos wordt aangetast. 'En als je daar onderzoek naar doet, ontdek je dat zo'n systeem al sinds de prehistorie bestaat. Tweeduizend voor Christus deden mensen dit al in de natte gedeelten van Europa.' Een ander geval van duurzame, gangbare gebruiken uit het verleden is recyclen. Vroeger werd kleding nooit weggegooid, maar opnieuw gebruikt in allerlei vormen. Zo was er bijvoorbeeld een levendige handel in tweedehandskleding in het vroegmoderne Amsterdam. 'Er waren gespecialiseerde opkopers voor de tweedehandskleding. Alle kleding die niet meer gedragen werd, ging dan het circuit in en werd dan weer verkocht aan armere mensen,' legt Van Dam uit. 'Kleding van volwassenen werd binnen gezinnen bijna altijd vermaakt tot kleding voor kinderen. De versleten stukken werden eruit gesneden en met de goede stukken maakten ze dan weer een nieuw jasje of truitje.' Als de kleding niet meer hersteld of vermaakt kon worden, kreeg deze een tweede leven als dweil of poetsdoek. En wanneer de stof ook daar niet meer geschikt voor was, werd het verwerkt in de papierindustrie. Recyclen en het maken van duurzame keuzes is dus geen nieuw fenomeen.

INTERDISCIPLINARITEIT DICHT BIJ HUIS

Het recent opgerichte Environmental Humanities Center aan de VU is het bewijs dat milieugeschiedenis geen stilstaande discipline is, maar nog volop in ontwikkeling is.² 'Vanaf het begin is het inter-

disciplinair geweest. De doelstelling is om ecologische vraagstukken vanuit de geesteswetenschappen te benaderen, bijvoorbeeld: 'Hoe voel en beleef je klimaatverandering?' Ook worden er lezingen en symposia georganiseerd, zoals een serie lezingen met de naam *Entanglements*, waarbij buitenlandse schrijvers een lezing geven naar aanleiding van een boek dat ze recent gepubliceerd hebben.

Het jaarcongres van het KNHG was dit jaar ook in samenwerking met het Environmental Humanities Center georganiseerd met als thema *Meer dan Menselijk Verleden: Historici, Eco-geschiedenis en Environmental Humanities*. Dit is volgens Van Dam een teken dat het onderzoeksgebied aan belang wint én dat het werk van het Environmental Humanities Center belangrijk wordt gevonden. 'We zijn drie jaar geleden begonnen en nu zijn we volwassen,' vertelt Van Dam trots. Opvallend aan het centrum is dat input van studenten essentieel is. Ze vergaderen mee met docenten en vormen de *Student Initiative*. De studenten stellen zelf thema's en vraagstukken voor aan wetenschappers en organiseren een deel van de lezingen die worden gegeven. 'Je hebt centra die alleen onderzoekscentra zijn, maar de focus van ons centrum ligt naast onderzoek ook op het populariseren van het onderwerp en op cross-overs: we leggen verbanden tussen universiteit en maatschappij, tussen docenten en studenten én onderzoekers en studenten.'

Het interdisciplinaire karakter van het Environmental Humanities Center is van groot belang. Milieugeschiedenis is in essentie interdisciplinair omdat er gebruik gemaakt wordt van kennis uit de bètawetenschappen zoals milieukunde, ecologie, biologie, geografie en archeologie. Deze input is waardevol, maar de uitwisseling met andere geesteswetenschappen is hierdoor enigszins achtergebleven. 'Daarom wil dit centrum de interacties tussen de *Humanities* geschiedenis, literatuur, kunstwetenschappen en filosofie op

het gebied van milieu juist centraal stellen,' benadrukt Van Dam. Dit is iets dat in de Verenigde Staten al gebeurt. De samenwerking binnen geesteswetenschappen is nuttig omdat de focus ligt op de mens: hoe mensen iets voelen, ervaren of zich dingen voorstellen. 'Het probleem van veel klimaatwetenschappers is geweest dat ze de mensen niet bereikten. Als mensen een roman lezen waarin ecologische thema's behandeld worden, is het soms veel makkelijker om het te begrijpen dan als ze een wetenschappelijk artikel lezen. Het gaat dus ook om die gevoelsmatige aspecten van de mens,' aldus Van Dam.

EEN GROENE TOEKOMST

De toekomst ziet Van Dam positief in: milieugeschiedenis zal volgens haar een steeds belangrijker onderdeel worden van de geschiedwetenschappen. Mogelijk zullen er meer gespecialiseerde leerstoelen op het gebied van milieugeschiedenis ontstaan aan verschillende universiteiten. Ook zou milieugeschiedenis juist steeds meer kunnen worden geïntegreerd in al bestaande vakgebieden als politieke, culturele en sociaaleconomische geschiedenis. Het liefst ziet Van Dam een combinatie ontstaan. Voor toekomstige studenten heeft Van Dam de volgende tip: 'Maak vooral gebruik van de mogelijkheden om vakken uit verschillende disciplines te volgen om zo je horizon te verbreden.' Zo zouden studenten volgens haar ook zeker een vak aan een andere faculteit moeten volgen, puur om te leren hoe men daar denkt en werkt.

Milieugeschiedenis laat zien dat historici hun onderzoek kunnen verrijken door milieu en klimaat te zien als onderdeel van de historische context: 'nature as agency'. Zoals Van Dam de waterstaatsgeschiedenis wist te vergroenen, zullen er de komende jaren hoogstwaarschijnlijk nog vele thema's volgen. ■

Eindnoten

1. Zie: copingwithdrought.com.

2. Zie: environmentalhumanitiescenter.com